

LEHET-E ÉS VAN-E SZINKRONIKUS PÓTLÓNYÚLÁS AZ ANGOLBAN?¹

Szabó Ildikó Emese

Bevezetés

A pótlónyúlás mint jelenség igen sok nyelvben előfordul, irodalma számos nyelvet említ, az a kérdés azonban, hogy az angol nyelvben is megtalálható-e, eddig kevés figyelmet kapott. A továbbiakban ezt a témát fogom körüljárni.

Cikkem a szinkronikus pótlónyúlás eseteire szorítkozik, diakronikus példák és azok irodalmára tett utalások kizárólag kitekintésképp szerepelnek benne. Az adott elemzési keret mindenütt az idézett szerzőktől származik, mely minden esetben külön megjelölésre kerül. Az írás a felszínen megfigyelhető alakok interperszonális és intraperszonális variációjára szorítkozik, ebből nyeri adatait és következtetéseit, mögöttes szerkezetekkel nem operál (kivételt képez ez alól a szótagszerkezet illetve a hasonulások elemzésére használt jegygeometria).

Az első részben az elméleti háttér vizsgálatára kerül sor: a pótlónyúlás definíciójának kérdését, illetve azok az univerzális feltételeket tárgyalja, amelyeknek az adott nyelv meg kell, hogy feleljen ahhoz, hogy a pótlónyúlás gyakorlati lehetősége egyáltalán felmerülhessen. Ebben a témában több elmélet is született, amelyek egymásnak gyakran ellentmondanak. Ez a rész ezek összevetésére, tehát a cím első felére fókuszál: lehetséges-e egyáltalán pótlónyúlásról beszélni az angol nyelvvel kapcsolatban.

A második pont a megfigyelhető jelenségekre koncentrál. Az első részben adott definíció alapján készíthető csoportosítást és az angolban található két potenciálisan ideillő jelenséget (a *new smoothing*-ot és a COURT-alternációt)² fejt ki. Mindkettő esetében kérdéses a jelenségek pótlónyúlás volta (és hagyományosan nem is sorolják ide őket), ezért a részletes leírás mellett a besorolás körül felmerülő érvek számbavétele is szükséges, amit szintén ez a rész tárgyal.

A harmadik pont témája, hogy hogyan árnyalják ezek a jelenségek a pótlónyúlás körül kialakult nézeteket, milyen közös jellemzőket találhatunk az

¹ A tanulmány és az annak alapjául szolgáló dolgozat korábbi változatainak átnézéséért és véleményezéséért külön köszönettel tartozom Pándi Juliannának, Siptár Péternek és Szigetvári Péternek. A szövegben maradt esetleges hibákért egyedül én vagyok felelős.

² A COURT-alternáció nevét egy olyan szóról kapta, amely mutatja ezt a fajta váltakozást.

ide tartozó jelenségek körében. Így egy általánosabb jellemzés nyerhető a pótlónyúlásról, amely egyúttal megkönnyíti annak vizsgálatát is, hogy milyen egyéb jelenségekkel rokonítható. Végül a szinkronikus pótlónyúlás lehetséges okainak és mechanizmusainak vizsgálata következik. A cikkben foglaltak több további elméleti nyelvészeti kutatási területet is kirajzolnak, amelyeket szintén ez a rész vet fel.

1. Elméleti háttér

A pótlónyúlás kapcsán folyamatosan felmerülő igény, hogy az irodalom ne csak az adott jelenségekre összpontosítson, hanem valamiféle kritériumrendszer is kiépülhessen, amelynek alapján megjósolható, hogy mely nyelvekben találkozhatunk pótlónyúlással, és melyekben nem számítunk a felbukkanására. Ezzel a jelenséggel tehát nemcsak gyakorlati példákon keresztül, hanem elméleti szinten is számos szerző foglalkozott és foglalkozik a mai napig. Először is biztos kiindulópontként egy definícióra van szükség.

1.1 Definíció

A pótlónyúlás egy gyűjtőfogalom, amely nagyon különböző jelenségeket ölel fel, és az évek során különböző szerzők különböző definíciókat adtak rá. A tanulmány a továbbiakban Kavitskaya (2002: 3) meghatározását fogja használni.

„A pótlónyúlás [kifejezés] olyan fonológiai jelenségek halmazára utal, amelyekben a reprezentáció egyik elemének eltűnését egy másik elem megnyúlása kíséri.”³

Ez az irodalomban található legáltalánosabb definíció, nem specifikálja sem az eltűnő, sem a megnyúló hang minőségét vagy a szótagszerkezetben elfoglalt helyét, sem ezek sorrendjét (tehát a nyúlás irányát), sem pedig távolságukat. Ezeknek a paramétereknek megfelelően később még lehet szigorítani a definíción, vagy egyéb jellemvonásokkal, illetve tendenciákkal gazdagítani azt. A túl szigorúra szabott definíciók potenciálisan kizárhatnak bizonyos releváns jelenségeket a vizsgálandók köréből, ami viszont egy ennyire sokféle jelenséget felölelő fogalom esetében nem kívánatos.

³ „Compensatory lengthening [...] refers to a set of phonological phenomena wherein the disappearance of one element of a representation is accompanied by the lengthening of another element.”

1.2 A megfelelő nyelvi rendszer

Az, hogy a pótlónyúlás típusú alternációk mely nyelvekben fordulnak elő és melyekben nem, rendszeres mintázatot mutat, amely további kutatásra érdemes. Egy népszerű elmélet szerint (De Chene–Anderson 1979) azokban a nyelvekben várhatunk pótlónyúlást, amelyekben a hangok hosszának kontrasztív szerepe van.⁴ Első ránézésre indokoltnak tűnhet ez az igen erős kitétel, hiszen máskülönben nem lehetne biztosan azonosítani a hosszbeli alternációt. Több példát is találunk azonban olyan nyelvekre, amelyekben bár nincsenek pusztán magánhangzóhossz által megkülönböztetett minimális párok, találunk példát magánhangzó- vagy mássalhangzó-ingadozással járó pótlónyúlásra; például Hayes (1989): piro, andalúziai spanyol, Kavitskaya (2002): dinka, komi stb.

Hayes (1989) az ellentmondás feloldására első lépésben a mora fogalmát és a moramegőrzés koncepcióját használja. A mora a szótagokat is használó elméletekben egy olyan mérőszám, amely a szótag súlyát határozza meg. Morával a nukleuszt (szótagmagot) illetve a kódát alkotó szegmentumok⁵ rendelkeznek.⁶ A rövid monoftongusok és mássalhangzók egymorásak, az angolban kötelezően hosszú diftongusok és a hosszú monoftongusok két morával járulnak hozzá a szótag súlyához, amely a rímben található hangok moraértékének az összege. Hayes itt a Hock (1986) által kidolgozott elméletet használja, amely szerint a pótlónyúlások során egy moraértékkel bíró szótagpozícióból tűnik el hang az egyik alakban, amit egy másik tautoszillabikus, szintén moraértékkel bíró hang megnyúlása kísér (extrém esetekben, ahol két szomszédos szótag magánhangzója mutat ilyen típusú alternációt, az egész szóra kiterjedő moramegőrzésről van szó).⁷

Hayes szerint a pótlónyúlást mutató nyelvekben nem a kontrasztív hosszúság a közös, hanem az, hogy érzékenyek a morákra, képesek tehát különbséget tenni könnyű (egymorás) és nehéz (kétmorás) szótagok között – és ez

⁴ A szerzők munkáikban szűken értelmezték a pótlónyúlás kifejezést: csak a magánhangzók nyúlásával járó jelenségeket sorolták ide, így eredetileg elsősorban a kontrasztív magánhangzóhosszt szabták feltételül.

⁵ Bizonyos esetekben találhatunk olyan kódamássalhangzókat, sőt magánhangzókat is, amelyek nem bírnak moraértékkel: az ilyen hangokat extrametrikálisnak nevezzük. Az angolban például az igék utolsó mássalhangzója (ha van), illetve a többszótagú főnevek teljes utolsó szótaga nem vesz részt a hangsúlykiosztásban, nem képvisel morát.

⁶ Bár Hayes a rím fogalmát nem használja, a szótag ezen komponenseit a szokványos elméletek a rímbe, egy további, szótagnál kisebb szerveződési egységbe sorolják, amellyel jobban indokolható, hogy a három szótagszerkezeti alapelemből (onszet, szótagmag és kód) miért csak a két utóbbi játszik szerepet a szótag súlyának kialakításában. Hayessel ellentétben a munkájához alul vett Hock (1986) cikkében szerepel ez a koncepció.

által értelmezhető bennük a moramegőrzés (illetve egyforma súlyúként kezelnek egy CVV⁸ és egy CVC szótagot). Az angol esetében ez maximálisan teljesül, hiszen azon elméleti keretek, amelyek a prozódiában szótagokkal is operálnak, az angolban nemcsak két-, hanem háromféle szótagsúlyt különböztetnek meg: könnyűt (egymorás), nehezet (kétmorás) és szupernehezet (három- vagy több morás) is. Erre a distinkcióra több független bizonyíték is felhozható. A legelterjedtebb példa az angol szóhangsúlykiosztás: az ezért felelős szabály szótagsúlytól függően helyezi el a főhangsúlyt és egyforma súlyúnak értékeli a CVV és CVC szótagokat. Itt említendő még az a szabály is, miszerint szupernehéz szótagot csak koronális mássalhangzó zárhat (Harris 1994: 66).

Egy további (szintén De Chene és Anderson fent említett munkájában felmerülő) szempont a struktúramegőrzés. Eszerint a pótlónyúlás nem produkálhat vagy szerepeltethet olyan hangokat, amelyeket a nyelv fonémaként nem különböztet meg. Nem számítanak például a magyar [ɔ:] hezitálásos előfordulásai, mint az *A...a tengerpartra mentek, azt hiszem* mondatban. A kritérium helytállósága pusztán nyelvi adatokkal is megcáfolható, például a magyarban az *arra* szó [ɔ:rɔ] ejtésével. Továbbá kérdésessé teszi Kiparsky (1982) lexikális fonológiájának alapmegfigyelése is, amely szerint a fonológiai jelenségek két csoportra oszthatók: lexikálisra és posztlexikálisra, és ezekhez egy sor tulajdonság kapcsolódik szisztematikusan.⁹ A lexikális csoport tagjai tipikusan morfemikus tartományokon operálnak, szótól függően vagy kötelezően végbemennek vagy sosem jelentkeznek, illetve szerkezetőrzők – tehát a nyelv fonémakészletét nem bővíthetik, nem eredményezhetnek olyan hangot, amely a fonémakészletnek nem része. A posztlexikális szabályok ezzel szemben prozódiai egységeken operálnak, beszédtempótól függően opcionálisak lehetnek, és nem kell szerkezetőrzőnek lenniük. Mivel a

⁷ Ez leggyakrabban egy-egy lábon belüli moramegőrzést jelent. Azáltal, hogy nem szón, hanem lábon belüli moramegőrzésről beszélünk, könnyebben biztosítható, hogy kizárólag prozódiai természetű jelenségnek tartjuk a pótlónyúlást, szemben a morfémahatárok bevonása szempontjából aggályos „szó”-val. Ezáltal a jelenség jobban illeszkedik az úgynevezett posztlexikális jelenségek csoportjába is, amelynek előnyeiről a későbbiekben lesz szó.

⁸ A V és C betűk a továbbiakban a magán- (V) és mássalhangzókat (C) rövidítik, a CV szekvenciák pedig a szó vagy morféma felszíni CV szekvenciájára utalnak.

⁹ Kiparsky mindezt egy szabályalapú elméleten belül mondta, tehát lexikális és posztlexikális szabályokat különböztetett meg. Azonban megfigyelései egy nem szabályalapú elméletben is érvényesek, azzal, hogy nem a szabályokra, hanem olyan felszíni alternációkra értelmezzük őket (mint például az allofónia, a hangsúlykiosztás stb.), amelyek között a különbséget egy klasszikus szabályalapú fonológia éppen egy (mögöttes alakból kiinduló) lexikális vagy posztlexikális szabályt tenne felelőssé.

klasszikus pótlónyúlás (különösen a moramegőrzés koncepciójának bevonásával) egyértelműen prozódiai egységeket vesz alapul, illetve többnyire opcionális is, ezért irreális elvárásnak tűnik, hogy struktúramegőrzés szempontjából pedig éppen a lexikális tulajdonságot mutassa.

Egy harmadik elvárás De Chene és Anderson (1979) elméletében az volt, hogy a pótlónyúlás típusú jelenségek legyenek leírhatók egy kétlépéses folyamatban (első lépésben az egyik hang törlődik, második lépésben a másik megnyúlik).¹⁰ Ez diakrón folyamatoknál ugyan adekvát lehet, azonban szinkronikus folyamatokban már sokkal inkább egy szabályalapú fonológia iránti elköteleződést mutató formai megkötés. Ráadásul egy klasszikus (szabályalapú, lineáris) generatív fonológiai elemzés esetében problémát okozhat, hogy a folyamat első része sehogyan sem motiválja a másodikat, a két részfolyamat nem összeköthető, hacsak a köztes állapotot – amelyen a törlés már végbement, de a nyúlás még nem – valami módon meg nem jelöljük (nem csak a szót, hanem a törölt hang pontos helyét is), ami viszont egy indokolatlanul absztrakt lépés lenne. Ez egy újfajta megkülönböztetést hozna be, amely az esetek nagy többségében kihasználatlanul maradna. Bináris jegyekben gondolkodva a szóalakok többségét meg kellene jelölni egy olyan negatív (mondjuk [-PNy]) jeggyel, amely azt jelzi, hogy az alak nem a pótlónyúlás első részfolyamatának eredménye, tehát nem kell, hogy megnyúljon. Ráadásul így kétféle törlő szabályt kéne bevezetni (hiszen a törléseket néha követi nyúlás, néha nem), amelyet a várt végeredmény reményében önkényesen kellene alkalmazni vagy nem alkalmazni. Ezzel szemben a morák fogalmának bevonásával a pótlónyúlás motivációja jól magyarázható, érdemes tehát a definíciót ezzel a kritériummal szigorítani.

Mindent egybevetve tehát a pótlónyúlásnak egyetlen kritériuma marad a nyelvre nézve: a megfelelő szótagdistinkció. Ez két részből áll: tudjon különbséget tenni könnyű és nehéz szótagok között, illetve tekintse egyforma súlyúnak a CVV illetve a CVC szerkezetű szótagokat. Az angol mindkettőnek maximálisan megfelel, tehát a pótlónyúlás elméleti lehetősége semmiképp nem zárható ki.

2. A jelenségek

A továbbiakban az elméleti lehetőség után a gyakorlati jelenségek következnek, először is a definíció alapján felmerülő típusok, majd a rájuk található konkrét példák az angol nyelvből.

¹⁰ Cikkük elsősorban diakrón adatokra támaszkodott, amelyek helytállóságával kapcsolatban Gess (1998) komoly kritikát fogalmazott meg.

2.1 Tipológia

Az 1.1-ben említett definíció szerint a **trigger** és a **target** független megválasztása mellett négy eset lehetséges (jelen esetben a trigger az ingadozó hangot jelöli, amely az egyik alakban szerepel, a másikban nem, a target kifejezés pedig a hosszát tekintve alternációt mutató hangra utal).¹¹ A típusokat Morin (1992) jegyezte le.

1. táblázat: A pótlónyúlás lehetséges típusai

Ingadozó szegmentum	„Megnyúlt” szegmentum	Rövidítés	Példa
magánhangzó	mássalhangzó	PNy(V,C) ¹²	<i>szőlő</i> : [sø:lø:] ~ [sø:lø]
mássalhangzó	mássalhangzó	PNy(C,C)	a -val/-vel morféma alternációja a <i>kutyával</i> és <i>korommal</i> szavakban: [vɔl] ~ [mɔl]
magánhangzó	magánhangzó	PNy(V,V)	<i>layer</i> ('réteg'): [le:ə] ~ [le:]
mássalhangzó	magánhangzó	PNy(C,V)	<i>arra</i> : [ɔ:rɔ] ~ [ɔ:rɔ] ¹³

A négyféle eset megkülönböztetése természetesen ezen a ponton még csak elméleti lehetőség, érdemes tehát megnézni, ezek közül a gyakorlatban pontosan hány valósul meg az angolban. Mivel az angol nem engedélyez tautomorfemikus geminátákat, szisztematikus alternációkat eleve csak az utolsó háromnál várhatunk és találunk. A PNy(C,C)-ra adható példa (az olykor teljes hasonuláshoz hasonló eredményt adó képzés helye szerinti részleges hasonulás [ten maɪs] ~ [tem maɪs]) moraikusan egyáltalán nem motivált, így a pótlónyúlások köréből kizárható (erről bővebben a 4. pontban lesz szó). Mindezek után két jelenség marad, ezekről a következő két alponthoz lesz szó.

¹¹ A cikk a 'trigger' és a 'target' kifejezéseket pusztán az egyszerűbb referálás kedvéért használja, nem pedig a klasszikus értelemben, miszerint a mögöttes reprezentációból kiindulva az egyik kivált egy folyamatot vagy szabályt, amelyet a másik elszenved. Az 'ingadozó hang' kifejezés innentől a triggerre vonatkozik.

¹² A zárójelben szereplő betűkből az első a trigger, a második a target minőségét rövidíti.

¹³ Az első (*szőlő*) és az utolsó (*arra*) párból a két ejtés közül az első az általános. Jelen esetben ez a standard ejtés is, a magyarban a pótlónyúlás által előállított alakok stigmatizáltak, nem az úgynevezett „gondozott beszéd” elemei.

2.2 A new smoothing

A *new smoothing* a PNy(V,V)-re példa, a jelenség az angol *Standard Southern British English* akcentusában¹⁴ figyelhető meg, és az elmúlt években egyre gyakoribb lett a mindennapi beszédben. A *smoothing* ('simítás') folyamatok vagy jelenségek alapvetően lehetnek diakronikusak illetve szinkronikusak is, a világ számos területén találhatunk rájuk példát, akár az angol nyelven belül is.¹⁵ Közös bennük azonban, hogy minden esetben egy többelemű magánhangzót érintenek, amely kevésbé komplexszé, egy- vagy kételeművé válik (illetve azzal alternál a felszínen).

A *smoothing* kifejezést gyakran csak egy specifikus alesetre használják (más néven *old smoothing*), amelyben egy magánhangzó és egy ə között álló I vagy Ő opcionálisan törölődhet. Ez a jelenség egy triftongus diftongussá redukálódása, nyúlás nélkül, így nem tartozik a pótlónyúlások közé, itt csak az egyértelműség és a teljesség igénye miatt szerepel.

A *new smoothing* egy valamivel újabb szinkronikus jelenség, mely erősen függ a beszédtempótól, és az *old smoothing*-nál több hangot érinthet: ə-ra végződő diftongusokat ([eə], [iə], [ʊə]); triftongusokat ([aɪə], [aʊə]), [ɪ]-re vagy [ʊ]-ra végződő diftongusok ([aɪ] [aʊ],¹⁶ [eɪ], [əʊ]/[oʊ]) és [ə] együttállását is. A jelenségről Lindsey (2012) számol be részletesebben, az erre vonatkozó példák a 2. táblázatban szerepelnek.

2. táblázat: Példák a new smoothing-ra

[skwɛə]	[skwɛ:]	<i>square</i> 'négyzet; négyzetre emel; tisztességes'
[hɪə]	[hɪ:]	<i>here</i> 'itt; ide' vagy <i>hear</i> 'hall'
[faɪə]	[fa:]	<i>fire</i> 'tűz; ló, tüzel'
[taʊə]	[ta:]	<i>tower</i> 'torony'

¹⁴ Rövidítése: SSBE (korábbi elnevezéssel *Received Pronunciation*, RP, *Queen's English*, *BBC English*): az angol Angliában használt kiejtés módja. Korábban presztízs-, ma már sokkal inkább köznyelvi változat.

¹⁵ Az USA déli részén beszélt dialektusokban megfigyelhető *smoothing*-ra ez a cikk nem tér ki, erről, illetve a *smoothing*-ról bővebben lásd Wells (1982).

¹⁶ A harmadik listában szereplő első két hang és a [ə] kombinációja természetesen fonetikailag ugyanúgy a korábban említett triftongusokat fogja eredményezni. Az, hogy kétszer szerepelnek, azt hivatott jelölni, hogy a jelenség szempontjából mindegy, hogy a trigger és a target egy morfémából jönnek-e (ahogy a triftongus esetében) vagy pedig polimorfemikus összetételről van szó (mint a diftongus és a [ə] kombinációjának esetében).

Ahogy a táblázatból is látható, a *new smoothing* esetében az történik, hogy egy diftongus vagy triftongus (amelynek utolsó eleme mindenképpen egy [ə]) az első elem hosszú változatával alternál. Az alternáció nem érzékeny semmilyen morfológiai kategóriára, egyaránt megfigyelhető főneveken, igéken, mellékneveken, illetve határozószavakon is. Lindsey (2012) a következő szabályt mellékli a triftongusokat érintő jelenséghez:

$$Vj/w + ə \rightarrow VV^{17}$$

A fenti szabály önmagában még csak a triftongusokat jellemzi, ám a diftongus második (*j/w*) elemének opcionálissá tételével könnyen alkalmazható a 2. táblázatban szereplő diftongusok redukciójára is. Mivel a mai RP-ben nincsen ezeknek a szavaknak más ejtése, például a *fire*-nél nincs [faɪ:], [faɪ], [fa:ɪ], [faə],¹⁸ [fa:ə], [faə:] (nincsen szinkronikus köztes állapot vagy egyéb alternáns), nem állapítható meg egyértelműen, a triftongus két ingadozó eleméből pontosan melyik ingadozása jár nyúlással. Továbbá mivel az angol nem különböztet meg három hosszúságot (V::), arról sem szerezhető első kézből biztos információ, hogy a két ingadozó hangból vajon a nyúlás egyértelműen csak az egyikhez köthető vagy valójában mindkettőhöz, csak az eredmény nem tud „háromhosszú” magánhangzóként megjelenni.

Feltételezésem szerint a jelenség kiváltója a [ə], mivel egyszerűen ez a hang a közös a diftongusok és a triftongusok esetében, és például a *my* [maɪ] 'enyém' szó esetében nem tapasztalunk alternációt. Ezáltal egységesebb magyarázat adható ezekre az igen hasonló jelenségekre. Nem is meglepő, hogy a [ə] a közös környezet ezekben az esetekben, hiszen ez a gyenge magánhangzó egyéb helyzetekben is hajlamos a semmivel való alternálásra. Szintén érv lehet még amellett, hogy nem a *j/w* okozza a nyúlást a triftongusok esetében, hogy itt a középső elemet adó magánhangzók akár intervokalikus pozícióban lévő félmagánhangzónak is felfoghatók (Lindsey jelölése is ezt sugallja), és intervokalikus félmagánhangzók törlésével együttjáró nyúlásra nincs példa a világ nyelveiben.

¹⁷ A formátum teljes egészében Lindsey jelölésmódját követi, a *j* és *w* az [ɪ] és [ʊ] félmagánhangzókat jelölik (elemzésében nem tesz minőségbeli különbséget a félmagánhangzók magánhangzóként illetve mássalhangzóként való előfordulásai között). A *VV* az IPA-ban használatos *V*: jelölése, a + pedig egyszerű együttállást jelez (egy diftongusét és egy [ə]-ét), és nem a hagyományos gyenge morfémahatárt jelöli.

¹⁸ Ez az alak egyes konzervatív beszélők esetében megtalálható, többen éppen ezen alak továbbegyszerűsödéséből vezetik le a [fa:] alternánst (Nádasdy, 2006: 143). Fontos adalék azonban, hogy a variáció létezik intraperszonálisan úgy is, hogy csak a [fa:] és [faɪə] alakok váltakoznak.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi okunk van feltételezni, hogy a táblázat második oszlopában hosszú magánhangzók szerepelnek. Ebben a kérdésben a fonetikai hosszon kívül az angol fonotaktika játszik fontos szerepet. Egyrészt az angol nyelvben a szó végén nem állhat *plain lax* (rövid laza) magánhangzó, mint például az [ɪ], [ʊ], [e], [æ], [ʌ] vagy az [ɒ]. Ennek a megszorításnak a megsértése tehát csak úgy kerülhető el, ha a szóvégi hang a [skwe:] -ben (stb.) hosszú. Másrészt az angolban egy minimális szó egy teljes láb hosszúságú, ami viszont ebben a nyelvben nem állhat két moránál kevesebből (McCarthy–Prince 1996). Ezért tehát a táblázat második oszlopának hangalakjai ezt a fonotaktikai megszorítást is megsértenék, ha magánhangzóik rövidek lennének. Azonban mivel ezek a megszorítások olyan alapvetőek az angolban, hogy még jövevény-, mozaik- vagy betűszavak sem sérthetik meg őket, kénytelenek vagyunk az érintett magánhangzókat hosszúnak feltételezni. Ez a példa is remekül mutatja, hogy a magánhangzó-hosszúság nem csak kontrasztív szerepben járulhat hozzá egy nyelvi rendszerhez, hanem elsőre kevésbé szembevető módon, ám mégis alapvetőbb szinteken képes meghatározni a jólformált kifejezések halmazát és ezáltal a nyelv szerkezetét. Ezért is lehetett indokolt a De Chene–Anderson-féle kritérium enyhítése, és ezért is alkalmas az angol magánhangzórendszere a pótlónyúlás megjelenítésére.

2.3 A COURT-alternáció

A PNY(C,V)-re található példa ennél valamivel vitathatóbb esetnek tűnik elsőre, ennek oka pedig nem más, mint hogy két dialektus (a már említett brit *Standard Southern British English* (SSBE) és az amerikai *General American* (GA)) szinkron állapot közötti hangkülönbségen alapul. Olyan környezetben, ahol a SSBE az [ɪ]-et elhagyja (prekonsonantális vagy szóvégi pozícióban), a GA meghagyja az [ɪ]-et, viszont az előtte levő magánhangzót rövidebben ejti. Ez a jelenség megfigyelhető például a *court* 'udvar', *Kurt*, *bird* 'madár', *car* 'autó' szavakban.¹⁹ Így tehát a pótlónyúlás mindkét alaki feltétele teljesül: az egyik változatban az adott helyen két rövid hang van (egy magánhangzó-mássalhangzó szekvencia), a másikban egy hosszú magánhangzó. A motivációt tekintve megvalósul a moramegőrzés; a prekonsonantális, illetve megnyilatkozásvégi pozíció pontosan az a helyzet, ahol egy [ɪ] mássalhangzó kódában van (tehát morát kap). Mivel az ingadozó hang morasúllyal ren-

¹⁹ Az említett distinkció mentén (hogy prekonsonantális, illetve megnyilatkozásvégi helyzetekben ejt-e [ɪ]-et), az angol különböző akcentusait rotikus és nem rotikus kategóriákra oszthatjuk. Előbbinél (például GA) megengedett a [ɪ] minden környezetben, utóbbinál (például SSBE) az említett környezetben tilos.

delkezik, ezt a hiányzó morát pótolja az őt megelőző magánhangzó hosszú alternánsa.²⁰

Több nehezítő körülmény, illetve átgondolandó kérdés merül fel a jelenlegi kapcsán. Az egyik az, hogy az angol nyelvben a magánhangzó-hosszúság önmagában sosem kontrasztív, mindig minőségbeli különbséggel is jár (például nem beszélhetünk fonológiai rövid [ɔ]-ról vagy hosszú [ɔː]-ról). Ez a különböző elméletekben különbözőféleképpen jelenik meg. Vannak, amelyek szerzői úgy gondolják, a minőség disztinktív a két tulajdonság közül (Chomsky–Halle 1968), amelyhez a hossz automatikusan igazodik, és vannak, akik éppen fordítva gondolják (Halle–Mohan 1985). A helyzet azonban még ennél is bonyolultabb. Lindsey (1990) kísérletei alapján azt állítja, hogy míg az előbbi valóban igaz az amerikai angolra,²¹ a SSBE-ben ezzel szemben a hosszúság kontrasztív, és a feszesség, illetve lazaság illeszkedik hozzá, így a két különböző rendszer nehezíti az adatok elemzését. Itt fontos megjegyezni, hogy – mint az fentebb szerepel – ez önmagában még nem zárja ki azt, hogy az adott nyelvben pótlónyúlás legyen (főleg, ha a nyelvváltozat, amelyben a hosszú magánhangzót tapasztaljuk, a kísérletek eredményei szerint éppen hosszúság alapján tesz különbséget).

Ezen felül születtek olyan mérések, hasonló témákban, amelyek erősítik azt a sejtést, miszerint szignifikáns különbség van a megfelelő magánhangzó hosszúságában a SSBE és a GA között. Clopper és mtsai (2005) például azt az eredményt kapták, hogy az USA déli részén beszélt angolban, a Southern American Englishben (SAE, mely a GA-nel ellentétben, és a SSBE-hez hasonlóan egy nem rotikus dialektus) a *lax* (laza) magánhangzók, amelyek ez esetben az ingadozó [ɹ] előtt állnak, hosszabbak, mint a keleti parton mért (GA) magánhangzók. Mivel azonban a kísérletet környezettől függetlenül végezték, könnyen lehet, hogy az átlagos hosszkülönbséget csak bizonyos specifikus környezetek (például a fent említett ingadozó [ɹ] előtti környezetek) váltották ki. Mivel a SAE (Southern American English) mind hangzókészletében, mind opcionális és kötelező jelenségek tekintetében számos olyan hasonlóságot mutat a SSBE-sel, amit a GA nem (Wells 1982), ha a SAE-ben találhatunk ilyesfajta pótlónyúlást, valószínűsíthetjük a hozzá nagyon hasonló SSBE-ben való felbukkanását is.

²⁰ Mindez természetesen a szinkronikus pótlónyúlást nem érinti, de érdekes adalék, hogy a fenti hangalakok kialakulása körül is nagy a bizonytalanság. Különböző szakvélemények vannak arról, hogy vajon diakrón pótlónyúlás eredménye-e, vagy két egymástól független folyamat kvázi véletlenül hozta létre a modern angolnak ezt a két állapotát (Crystal, 1995:69; Wells, 1982: 243).

²¹ Érdemes megjegyezni, hogy az amerikai angol átírási hagyománya egyébként sem tükrözi a magánhangzó-hosszúságot, ami ugyan méréseken nem alapult, de tükrözte a beszélők és nyelvészek ezirányú intuícióit.

A jelenség vizsgálatát több tényező is nehezíti. Komoly aggályokat vehet fel, hogy a brit angolban a magánhangzó akkor is megtartja hosszúságát, amikor az [ɪ] után magánhangzó kerül, tehát amikor az [ɪ] többé nem ingadozik, ilyenkor stabilan megjelenik (kötő-R vagy intruzív-R esetében). Ez viszont magyarázható paradigmauniformitással – kifejezetten úgy, hogy a paradigmán belül állandó jegy a magánhangzóhosszúság, amely ezekben a nyelvekben önállóan sosem kontrasztív, és ezek a jegyek még gyakrabban részt vesznek a tőparadigmán belüli állandóság fenntartásában (Steriade 2000). Egy másik, ennek nem ellentmondó magyarázat az, hogy az [ɪ] akkor jelenik meg hosszú hangok után a SSBE-ben, ha magánhangzó követi, amikor is szükségszerűen onszetben lesz, azaz a szótag súlyához nem fog hozzájárulni, így nem is fogja változásra sarkallni a szótagot, amit követ. Azzal, hogy a magánhangzó ez esetben megmarad hosszúnak, biztosítani tudja a moraszám állandóságát, ezáltal ez is egyfajta moramegőrzésnek fogható fel (hiszen a szótagszerkezetet nem érte változás – a megjelenő [ɪ] a következő szótag onszetje lesz –, ezért nem is várunk változást a szótag alkotóelemeinek hosszában sem).

Ennél sokkal gyakorlatibb probléma a jelenség mérhetősége. Az [ɪ] bizonyos magánhangzókhoz hasonló formánsértékekkel bír, ezért egy spektrogramon, még ha biztosan azonosíthatóak is a hangok, a szegmentálás és a pontos időtartamok meghatározása gondot okozhat a lassú, fokozatos átmenet miatt. Ez a probléma kivédhető azzal, hogy olyan magánhangzót választunk, amelynek első és második formánsértéke jelentősen eltér az [ɪ]-étől (amelynek az értékei egymáshoz közel vannak). Ezért célszerű olyan megelőző magánhangzót választani, amelynek F_1 és F_2 értékei egymástól messze esnek, így az átmenet szépen látszik a CV határon. Az első formánsérték a zártság növelésével csökkenthető, a második a palatális hangoknál a legmagasabb, így célszerű minél előrébb és feljebb képzett magánhangzót választani. Ezen kívül, ha a pontos időtartamot nem is tudjuk meghatározni, az amerikai [bɜɹd] és a brit [bɜːd] variánsok esetében meg tudjuk határozni a [b] és a [d] közötti időtartamot (márpedig az obstruensek kifejezetten jól szegmentálhatók), akkor ezek arányából is fontos következtetéseket vonhatunk le. Ha az [ɜː] hosszabb vagy a két változat közel egyenlő hosszúságú, akkor a SSBE-ben a magánhangzó ténylegesen kompenzál a kieső [ɪ] időtartamáért, és a jelenség valóban egy példa lehet a pótlónyúlásra. Ha a [b] és a [d] közötti időtartam a [bɜɹd] esetében hosszabb, azzal megcáfолható lenne a fenti okfejtés.

A téma a szakirodalomban egyelőre kevésbé vizsgált, és mindenképpen további, közvetlen adatok szükségesek ahhoz, hogy a jelenség hitelt érdemlően bizonyítható legyen. A fentiek alapján azonban úgy gondolom, lehetséges

és érdemes volna elvégezni egy hasonló kísérletet anyanyelvi brit és amerikai angol beszélőkkel, mert a pótlónyúlások közé sorolható jelenséggel van dolgunk.

3. A pótlónyúlás tulajdonságai

A pótlónyúlások több közös jellemzővel bírnak, mint amennyit az 1.1-ben adott, szándékosan tág definíció sejtet. Korábban már szó volt azokról a paraméterekről, amelyeket a definíció nem szabályozott. Ezek közül a trigger és target hangok minőségét egy korábbi pont tárgyalta. A pótlónyúlás körül nem sok univerzális jellemzőt találunk, sokkal inkább tendenciákat és paramétereiket, amelyekből az adott nyelv választani kénytelen. Ezek ugyan kifejezetten erős tendenciák, ám a kivételek sem elhanyagolhatóak, így az elmélet általános magyarázó ereje jelentősen csökkenne, ha bármilyen megszorítást építünk bele.

Szótagszerkezet tekintetében elmondható, hogy a moramegőrzésből adódóan, amennyiben nem található moraikus motiváció, az adott kifejezés nem tartozik a pótlónyúlások körébe (a jelenség ettől függetlenül lehet motivált, a törlés és a nyúlás között lehet kapcsolat, azonban ez egy másik jelenségcsoportba tartozik).²² Ebből az következik, hogy kizárólag moraértékkel bíró szegmentumok (szótagmag és kóda hangok) vesznek részt a pótlónyúlásokban. Ennek megfelelően az onszetek ingadozásával járó alternációkat nem sorolhatjuk a pótlónyúlások közé a moraikus motiváltság hiányában. Némely nyelvben találunk ugyan példát onszet által kiváltott nyúlásra, ám alapvetően nem ez a jellemző, és ez a tendencia szótagszerkezettel jól magyarázható. A szótagon belül a kódák és a szótagmagok egyaránt hozzájárulnak annak súlyához, az onszethangok (vagyis a szótagmagban lévő magánhangzót megelőző mássalhangzók) törlésekor nem történik moravesztés, így ezek az esetek nem váltanak ki nyújtó folyamatot. Így értelmet nyer az az érv is a 2.2 alpontról, amely szerint intervokális félmagánhangzók törlése nem jár nyúlással. Ha a félmagánhangzókat olyan hangoknak fogjuk fel, amelyek közel hasonló képzéssel egyaránt lehetnek mással-, illetve magánhangzók is (amely párok mind akusztikailag, mind perceptuálisan, mind pedig artikulációsan alig különböznek), és a trifongus középső hangját mássalhangzóként szerepeltetjük, a hang mindenképpen onszet pozícióba kerül, így moraértéket nem hordoz, és ezért törlése sem járhat nyúlással.

Egy másik ilyen tendencia az irány (a trigger és a target egymáshoz viszonyított elhelyezkedése). A világ nyelveiben a pótlónyúlás jellemzően regresz-

²² Egy másik ilyen jelenségcsoportról bővebben a 4. pontban lesz szó.

szív, szintén nem érdemes azonban teljesen letiltani a progresszív irányt sem, mert erre is találhatunk példát (Kavitskaya 2002).

A harmadik paraméter a távolság. A pótlónyúlás rendszerint lokális folyamat, döntő többségben szomszédos hangok vesznek benne részt, de akadnak olyan példák is, amelyben szomszédos szótagok magánhangzói szerepelnek benne (például a középangolban lezajlott diakrón változás, amelynek során két szomszédos nyitott szótagból a második elvesztette magját, az első pedig megnyúlt).²³ Ennél messzebbre azonban nem terjed, és a szótaghatárokon belül maradó pótlónyúlás esetei vannak többségben. Az 1.2 alpontban már szó volt arról, hogy a kétféle – a túlnyomó többségben szigorúan lokális, illetve valamilyen lazább értelemben ugyan, de mégis lokális – pótlónyúlást összefoglalóan írhatná le egy olyan elmélet, amely nem szótagokon belül értelmezi a moramegőrzést, hanem prozódiai lábak tartományán. A Minkova (1982) által leírt középangol hangváltozás ugyan nem marad a szótagon belül, lábön belül viszont igen. Mivel azonban az, hogy egy nyelv hogyan osztja fel a megnyilatkozásait lábakra számos paramétertől függ, további alapos kutatás szükséges ahhoz, hogy a többi nem szigorúan lokális jelenségre is igazolható lehessen az a hipotézis, hogy lábak tartományán értelmeződnek.

A fentiek értelmében az 1.1-ben leírt, Kavitskaya-féle (2002) definíció a moraiikus motíváltság kritériumával kiegészítve továbbra is a legszűkebb módja a pótlónyúlások körülhatárolásának.

4. Pótlónyúlás vagy hasonulás

Mássalhangzó-hasonulás a világ számos nyelvében van, többek között az angolban is. Ha csak az 1.1-ben megadott definíciót vesszük alapul, az angolban a képzés helye szerinti teljes hasonulás, amely főleg a gyors, spontán beszédben figyelhető meg, a PNY(C,C) kategóriába sorolható.²⁴ A 3. táblázat első két sorában erre látható néhány példa (a *ten mice*, illetve a *bad beans* esetében).

3. táblázat: Képzés helye szerinti hasonulás az angolban

[ten maɪs]	[tem maɪs]	<i>ten mice</i> 'tíz egér'
[bæd bi:nz]	[bæb bi:nz]	<i>bad beans</i> 'rossz babok'
[ten bi:nz]	[tem bi:nz]	<i>ten beans</i> 'tíz bab'
[bæd maɪs]	[bæb maɪs]	<i>bad mice</i> 'rossz egerek'

²³ Bővebben lásd Minkova (1982).

²⁴ Az angol képzés helye szerinti hasonulásról lásd bővebben Mohanan (1993: 71).

A másik két példa is hasonlóknak tűnik, ám egy lineáris hangtani elemzés csak nehezen találna kapcsolatot a négy eset között, hiszen az utóbbiakban a hasonulás csak részlegesen megy végbe, és nem eredményeznek álgeminátát.²⁵ Ezért egy autoszegmentális elemzés kézenfekvőbb lenne.

Minden esetben [ten] ~ [tem] illetve [bæd] ~ [bæb] alternációt látunk, amelyben az első hang (a *ten* illedve *bad* utolsó mássalhangzója) átveszi az őt követő hang képzési helyét. Az ilyen hasonulásokat a Clements (1985) által kidolgozott jegygeometriai elméletben jellemzően úgy magyarázzák, hogy az egyik hangban a jegygeometriai ábrázolásban használt ágrajz (vagy annak egy részlete) törlődik vagy egyszerűen csak lekapcsolódik időzítő pontjáról, és a másik hang ábrázolásának megfelelő ágrajzrészlet terjedésével pótlódik ki (Halle és mtsai 2000), ezzel egységesebben megfoghatóvá válik a teljes illetve részleges hasonulás.

Észre kell vennünk ugyanakkor, hogy ez a fajta törlés-terjedés gyakori megoldás a pótlónyúlás elemzésénél is. A hasonulás azonban a pótlónyúlások közé mint aleset nem is annyira mechanizmusa miatt nem fér be, hanem motivációja miatt. A jelenség moraikus motivációja hiányzik, ilyesmiről a mássalhangzó-hasonulások esetében nem lehetne átfogóan beszélni. Nem elképzelhetetlen azonban, hogy egy még felsőbb szinten közös vonásokat találunk a folyamatok között: mind a kettő valamilyen koartikulációs hatás eredménye, amelyben a specifikációját veszítő szegmentum tartama megőrződik (a pótlónyúláshoz hasonlóan a mássalhangzó-hasonulás is hosszbeli növekedéssel jár, hiszen geminátát eredményez.).

5. A szinkronikus pótlónyúlás mechanizmusa és okai

A szinkronikus pótlónyúlás kiváltása kapcsán többféle elmélet állítható fel. A köztük való választás első ránézésre csak elemzési szempontból tűnhet fontosnak, azonban az elmélet magyarázó erején kívül predikciós ereje is releváns lehet. Eddig a cikkben a predikciós erő főleg abból a szempontból jelent meg, hogy a pótlónyúlás felbukkanása milyen nyelvekben várható. Egy a mechanizmusról szóló elmélet azonban nyelven belül tehet jóslatokat, segítségével felismerhetjük azokat a potenciális környezeteket és pozíciókat, ahol a pótlónyúlás nagyobb valószínűséggel, esetleg biztosan nem jelenhet meg.

Alapvetően kétféleképpen lehet a szinkronikus pótlónyúlást megközelíteni. Az egyik esetben a két hangból az egyik valamiképpen dominánsabb, „erősebb”, prominensebb a másikinál, így azt „magához húzza”, saját képére

²⁵ Az angol mássalhangzók nem alkothatnak geminátákat. Amikor mégis két egyforma mássalhangzó kerül egymás mellé, álgeminátát kapunk.

formálja. Ebben az esetben egyfajta terjedés történik, tehát a *new smoothing* esetében az első magánhangzót kell a legprominensebbnek feltételeznünk. Ez igaz is, hiszen egyrészt minden esetben eső kettőshangzókról van szó (tehát az első elemük prominensebb, az viszi az esetleges hangsúlyt stb.), illetve az utolsó elem mindenképpen a [ə] kell, hogy legyen, amely az angolban különleges szerepet tölt be. A [ə] hang nem állhat hangsúlyos szótagban, viszont hangsúlyváltoztatással is járó toldalékolással bármilyen hangból lehet [ə], ha hangsúlytalan szótagba kerül. Hasonlóan a COURT-alternáció esetében egy szótagmagban lévő magánhangzó dominanciájáról van szó egy kódamássalhangzó fölött.²⁶

A másik megközelítés nem a két hang egymáshoz való viszonyát vizsgálja, hanem azt, hogy milyen szerepet foglal el az ingadozó hang a megnyilatkozásban. Ebben a felfogásban az a hang, amely törlődik, nem minőségéből adódóan gyengébb a másik hangnál, hanem a megnyilatkozásban gyenge pozícióban van, tehát hajlamosabb a törlésre, ami a moramegőrzés miatt magában foglalja a másik szegmentum hosszának változását is. Ha ezt folyamatként képzeljük el, számos példát találunk egy törlés-nyúlás kombináció mellett. Többek között de Chene és Anderson (1979) is ebből indul ki, és e mellett érvel történeti példákkal. A *new smoothing* szavak vagy morfémák végén fordul elő, a COURT-alternáció szó végén, illetve mássalhangzók előtt, ez alátámaszthatja a fenti elméletet.

Fontos azonban belátnunk, hogy a két megközelítés egymással nem összeferhetetlen, sőt, összeilleszthető feltételrendszeret alkotnak. A két feltétel, miszerint a pótlónyúlás két olyan hang között jöhet létre, amelyek közül egyrészt az egyik erősebb pozícióban van, másrészt a másik hangnak gyengülésre hajlamosító pozícióban kell lennie, jól körülhatárolja a környezetek egy halmazát, de ezt természetesen több nyelv esetében is érdemes megnézni.

Összegzés

Tanulmányomban a pótlónyúlás témakörével foglalkoztam, és azzal, vajon az angol nyelvben létezhet-e, létezik-e. Az első részben körüljárt irodalom alapján a pótlónyúlás elméleti lehetősége nem zárható ki, az angol nyelv egyértelműen megfelel a szükséges kritériumoknak. A szándékosan tágra szabott definíción egyedül egy ponton kellett később szigorítani, ez pedig a moramegőrzés mint motiváció, amely minden pótlónyúlás mozgatórugója (természetesen egyéb esetben is fennállhat egy ingadozás és egy nyúlás motivált együttes

²⁶ Érdemes összevetni, hogy a hasonulások esetében is (amelyeket moraikus motiváció hiányában – joggal – zártunk ki a PNY-ok közül) valami egészen hasonló történik. A magánhangzókat érintő *new smoothing* esetében különösen látványos a jelenség koartikulációs volta.

előfordulása, de ezekben az esetekben a jelenség már nem a pótlónyúlások körébe tartozik).

A definíció az ingadozó és a nyúló szegmentum minőségének fényében négyféle lehet, az angolban ebből három jelenik meg (a *new smoothing*, a COURT-alternáció, illetve a képzés helye szerinti teljes hasonulás), ezek közül az első kettő moraikus motivációval rendelkezik, az utóbbi nem, így az nem is sorolható a pótlónyúlások közé. Az angol fonotaktika segítségével belátható, hogy a *new smoothing* esetében egyértelműen hosszú egyelemű és rövid elemekből álló többelemű magánhangzók alternációjáról van szó, ahol a záróelemként megjelenő [ə] tűnik a legvalószínűbb triggernek. A COURT-alternáció esetében azonban a magánhangzó-hosszúság megállapításához empirikus bizonyítékra van szükség. A mérésnek – megfelelő körülmények mellett – sem elméleti, sem gyakorlati akadályai nincsenek.

A szinkronikus pótlónyúlások körében – azok sokszínűsége miatt – a moraikus motiváción (és ezáltal a szótagszerkezeten) kívül nem találunk univerzális tulajdonságokat, ezeket nem is célszerű a jelenségcsoport leírásában leközölni, ellenben számos tendencia rajzolódik ki belőlük (például irány és lokalitás tekintetében). Érdekes kitekinteni a hasonulásokra is, amelyek ugyan más motivációval rendelkeznek, de disztribúció és számos egyéb jellemző szempontjából hasonlóságot mutatnak a pótlónyúlásokkal. Arra a kérdésre keresve a választ, hogy egy nyelven belül hol találhatóunk potenciálisan pótlónyúlást, két irányba indulhatunk el, ezekkel azonban egymással összeférő, a kérdést különböző aspektusból vizsgáló kritériumokat kapunk. Az egyik fontos kritérium, hogy a két hang közül az egyik legyen prominensebb a másikonál (és így a másik fog ingadozni), az ingadozáshoz azonban fontos, hogy ez a másik hang prozódiaileg gyenge pozícióban álljon. Így tehát a trigger prozódiaileg a megnyilatkozáson belül illetve a másik hanghoz képest is gyenge vagy gyengülésre hajlamos kell, hogy legyen.

A kutatás során több olyan terület is kirajzolódott, mely további érdeklődésre tarthat számot. Szükség van egy fonetikai mérésorozatra a COURT-alternációra vonatkozóan, elméleti téren pedig behatóbb vizsgálódás szükséges a potenciális környezetekre vonatkozó kritérium igazolásához, illetve érdemes volna nyelveken átvitelő módon megvizsgálni azt a hipotézist, mely szerint a pótlónyúlások valójában egyformák lokalitás szempontjából: a prozódiai lábon belül igyekeznek moramegőrzésre.

Válaszolva tehát a cikk címében feltett kérdésre: lehet szinkronikus pótlónyúlás az angolban, és van is.

Hivatkozások

- Chomsky, Noam – Halle, Morris 1968. *The Sound Pattern of English*. New York, Harper and Row.
- Clements, George Nick 1985. The Geometry of Phonological Features, *Phonology Yearbook* 2: 225–252.
- Clopper, Cynthia G. – Pisoni, David B. – de Jong, Kenneth 2005. Acoustic Characteristics of the Vowel Systems of Six Regional Varieties of American English. *Journal of the Acoustical Society of America* 118: 1661–1676.
- Crystal, David 1995. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge (UK), Cambridge University Press.
- de Chene, Brent – Anderson, Stephen R. 1979. Compensatory Lengthening. *Language* 55: 505–535.
- Gess, Randall 1998. Compensatory Lengthening and Structure Preservation Revisited. *Phonology* 15: 353–366.
- Halle, Morris – Mohanan, Karuvannur Puthanveetil 1985. Segmental Phonology of Modern English. *Linguistic Inquiry* 16: 57–116.
- Halle, Morris – Vaux, Bert – Wolfe, Andrew 2000. On Feature Spreading and the Representation of Place of Articulation. *Linguistic Inquiry* 31: 387–444.
- Harris, John 1994. *English Sound Structure*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Hayes, Bruce 1989. Compensatory Lengthening in Moraic Phonology. *Linguistic Inquiry* 20: 253–306.
- Hock, Hans Henrich 1986. Compensatory Lengthening: in defense of the concept ‘mora’. *Folia Linguistica* 20: 431–460.
- Kavitskaya, Darya 2002. *Compensatory Lengthening: Phonetics, Phonology, Diachrony*. New York, Routledge.
- Kiparsky, Paul 1982. Lexical Phonology and Morphology. In Yang Seok (ed.), *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul, Hanshin Publishing Company, 3–88.
- Lindsey, Geoff 1990. Quantity and quality in British and American vowel systems. In: Susan Ramsaran (ed.), *Studies in the Pronunciation of English: A Commemorative Volume in Honour of A. C. Gimson*. London, Routledge, 106–118.
- Lindsey, Geoff January 22, 2012. *Smoothing, then and now* (Weblog post). Elérhető itt: <http://englishspeechservices.com/blog/smoothing-then-and-now/>
- McCarthy, John – Alan Prince 1996. *Prosodic Morphology: 1986*. Rutgers University Center for Cognitive Science.
- Minkova, Donka 1982. The environment for Open Syllable Lengthening in Middle English. *Folia Linguistica Historica* 3: 29–58.
- Mohanan, Karuvannur Puthanveetil 1993. Fields of Attraction in Phonology. In John A. Goldsmith (ed.) *The Last Phonological Rule: Reflections on Constraints and Derivations*. Chicago, University of Chicago Press, 61–116.
- Morin, Yves Charles 1992. Phonological interpretations of historical lengthening. In Wolfgang Ulrich Dressler – Martin Prinzhorn – John R. Rennison (eds.) *Proceedings of the 7th International Phonology Meeting* 135–155.

- Nádasdy Ádám 2006. *Background to English Pronunciation*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Steriade, Donca 2000. Paradigm uniformity and the phonetics-phonology boundary. In Michael B. Broe – Janet B. Pierrehumbert (eds.) *Papers in Laboratory Phonology V: Acquisition and the Lexicon*. Cambridge, Cambridge University Press, 313–334.
- Wells, John Christopher 1982. *Accents of English*. Cambridge (UK), Press Syndicate of the University of Cambridge.